

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР ПРИ БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЖЕВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М. Т. КАЛАШНИКОВА
НАУЧНОЕ СООБЩЕСТВО “ПИСЬМЕННОЕ НАСЛЕДИЕ”
DIGITAL MEDIEVALIST SCHOLARLY COMMUNITY
ФОНДАЦИЯ „УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ“

**Писменото наследство
и информационните технологии**

El’Manuscript–2014

Материали от V международна научна конференция
Варна, 15–20 септември 2014 г.

София · Ижевск
2014

Сборникът е издаден с финансовата подкрепа на Министерството на образованието и науката на Република България по процедура за подкрепа на международни научни форуми.

Отговорни редактори: проф. д-р В. А. Баранов
   доц. д-р В. Желязкова
   д-р А. М. Лаврентъев

Редактори: Нели Ганчева, Веселка Желязкова (български текст)
   О. В. Зуга, В. А. Баранов (руски текст)
   Кевин Хокинс (Kevin Hawkins) (английски текст)

Писменото наследство и информационните технологии [Текст] : материали от V международна науч. конф. (Варна, 15–20 септември 2014 г.) / отг. ред. В. А. Баранов, В. Желязкова, А. М. Лаврентъев. — София ; Ижевск, 2014. — 448 с.

Сборникът съдържа материали от конференция, посветена на разработването и създаването на съвременни средства за съхраняване, описване, обработка, анализ и публикуване на ръкописни и старопечатни книжовни паметници и исторически извори, а също и на въпросите за подготвянето на електронни ресурси в областта на хуманитаристиката и тяхното използване в научните изследвания и преподаването.

© Кирило-Методиевски научен център — БАН, 2014
© Ижевский государственный технический университет
им. М. Т. Калашникова, 2014
© Авторски колектив, 2014
© Лилия Тошкова — графичен дизайн на корицата, 2014

ISBN 978–954–9787–25–2

Пътят на монаха: св. Сава в средновековните славянски ръкописи (предварителни наблюдения върху агиографски текстове)

Илина Лулейска

Св. Сава Освещени, жития, славянски ръкописи

The Way of the Monk: St. Sabbas in Medieval Slavic Manuscripts (Preliminary Observations on Hagiographic Texts)

Iliana Luleyska

The vita of St. Sabbas the Sanctified, written in Greek by Simeon Metaphrastes and Cyril of Scythopolis, were translated in medieval Slavonic milieus. In addition, another hagiographic text was disseminated in Bulgarian vernacular compilations of hagiographic texts in the 17th-19th centuries, known as modern Bulgarian damaskins. This paper offers an overview of these Slavic texts.

Подвигът на св. Сава Освещени (или Йерусалимски) е сравнително ранен модел за монашеска аскеза. Той е описан в две пространни жития на гръцки от Симеон Метафраст и от Кирил Скитополски. Настоящото изложение ще представи началните наблюдения върху преводите на тези жития, разпространени в средновековни славянски ръкописи, и върху агиографския текст за светеца в новобългарските дамаскини.

Старинен превод на Житието от Кирил Скитополски е публикуван от И. Помяловски по източнославянски пергаментов ръкопис от XIII в. с разночетения от 10 ръкописа, все руски¹. Издателят говори за старинен превод, който определя като „древне-рѣскомъ переводѣ“. Началните ми наблюдения показват, че този превод може да се обвърже с преславското средище, поради честа употреба на задлога дѣла вместо радн, например: процьвѣтъшаго дѣла, въ самонла дѣла, игоже дѣла и др., и на лексемите въхна, погърнѣн, которающа, тѣмъже, въвѣгоднѣна, както и поради използването на кратките дателни форми на личните местоимения: мн, тн с функция на пряко допълнение и несъгласувано допълнение, например: помагающю мн, послужитъ мн, достоноу тн вѣтн, стѣн тн роуцѣ и др.

Кл. Иванова (2008) открива превода на житието на св. Сава от Симеон Метафраст в редица ръкописи, писани с ресавски правопис, а именно: в Рилския панегирик на Владислав Граматик от 1479 г.²; в ръкописи № 432³ от XVI в. и

¹ Вж. Помяловский 1890: XIII.

² Рилският панегирик се съхранява в Рилския манастир със сигнатура 4/8, вж. Христова 348

№ 442⁴ от XVII в. (1625 г.), които се съхраняват в Хилендарската обител и са писани с ресавски правопис. Превод на същото животоописание на преподобния от Симеон Метафраст има и в ръкопис № 226⁵ от XIV в., писан със среднобългарски правопис, също съхраняван в Хилендарския манастир. При съпоставка на ръкописи № 226 и № 442 се оказва, че те засвидетелстват два различни превода на Житието от Симеон Метафраст, срв. Приложение.

Третият агиографски текст, за който ще говоря, е Житието на св. Сава Освещени в новобългарските дамаскини. Талантливите български книжовници от XVII в. са успели да направят преработка на старите пространни жития за светеца. Всъщност все още не ми е известен източникът на тази преработка. Освен че са осъвременили езика (онароднили са го), те съкратили части, които може да се определят като библейски тематичен ключ, и са свели биографичната част до минимум. Освен това са разместили епизодите. И в Житието от Кирил Скитополски, и в Житието от Симеон Метафраст чудесата на светеца са описани в хронологичен ред в рамките на изложението на земните постъпки и деяния на светеца, докато в дамаскините те са събрани в края на агиографския текст. Приложение илюстрира как един и същ епизод от Житието се предава по различен начин в споменатите три превода и в новобългарските дамаскини. В изследваните дамаскини (Тихонравов⁶, Протопопински⁷, Копривщенски⁸, Троянски⁹, НБКМ 1073¹⁰, НБКМ 1066¹¹, НБКМ 1083¹² и Свищовски дамаскин¹³) може да се разграничат три версии на житието на св. Сава, като разликите са само езиково-стилови¹⁴.

Изредените версии на животоописание на св. Сава Освещени са част от културната история на славянското Средновековие, служещо си с Кирило-Мето-

---

1996.

³ Вж. Matejić 1992, Иванова 2008 или <http://library.ohio-state.edu/search~S7/?searchtype=f&searcharg=SPEC.HM.SMS.432&searchscope=7&SORT=D&extended=1&SUBMIT=Search&searchlimits=&searchorigarg=fSPEC.HM.SMS.442>.

⁴ Вж. Matejić 1992, Иванова 2008 или <http://library.ohio-state.edu/search~S7/?fSPEC.HM.SMS.442/fspec+hm+sms+442/-3%2C-1%2C0%2CE/frameset&FF=fspec+hm+sms+442&1%2C1%2C>.

⁵ И този ръкопис се съхранява в Хилендарския манастир със сигнатура Хил. 226, вж. Богдановић 1978, Matejić 1992 или <http://library.ohio-state.edu/search~S7/?searchtype=f&searcharg=SPEC.HM.SMS.226&searchscope=7&SORT=D&extended=1&SUBMIT=%D0%A2%D1%8A%D1%80%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B5&searchlimits=&searchorigarg=fSPEC.HM.SMS.432>.

⁶ Вж. Дьомина 1971.

⁷ Вж. Христова и др. 1982.

⁸ Вж. Милетич 1908.

⁹ Вж. Иванова 1967.

¹⁰ Вж. Христова и др. 1982.

¹¹ Вж. Стоянов, Кодов 1964.

¹² Пак там.

¹³ Вж. Милетич 1923.

¹⁴ Вж. Лулейска 2013.

диевия книжовен език. Все още е рано точно да бъдат локализирани и датирани преводите, но е ясно, че тези версии са били разпространени в българска среда. Подвизите на този светец са привличали силно вниманието на славянското монашество и затова и двете гръцки жития са били преведени и преписвани през вековете, като текстът от Симеон Метафраст има два превода.

Приложение¹⁵

Превод на житието на Кирил Скитеполски	Превод на житието на Симеон Метафраст		Новобългарска преработка
	Хил 442	Хил 226	
<p>Вѣмоу нѣкогда дѣлающеу въ манастирьскѣмь оградѣ. помыслъ нѣкын прииде ѿмоу ѿвѣлко съгръстн добро сынъ зѣло красьно. Древлє оставьнаго врѣмене нже помысломь сѧ въжеиѣ. оуторгъ же ѿ дрѣва ѿвѣлко. помысленъ же оудержасѧ крѣпъцѣ. н осожасесѧ самгъ глѧ. красенъ вѣ образомь н добръ ѿдню. оуморнѣын ма плодъ адамомь нзвольшю ѿмоу. ѿвнѣшесѧ плотьныма оумна красьно. н дѣховнаго наслажѣннѧ паучє полювнѣшю. чрѣвноѧ</p>	<p>Дѣлаше нѣкогда монастирьскын ѡвщннкъ. ѿвѣлкы же тамошннхъ дрѣвѣс говъзоуощє вѣхоу. привлачулахоу же того хотѣнїє н прѣже часа вѣвь ѿвѣлкы зрѣнїемь, вѣше красна видѣнїемь ѿкоже н самъ члкъ сѣи н члвскымь желанїемь привлачунь. повѣженъ же вѣвь толнко, ѿко н въ роукоу вѣзетн ѿвѣлкоу. тѧже тоу вѣтн разоумѣвъ лоукаваго навѣтъ. н ѿкоже ѡвѣчан ѿ</p>	<p>Дѣлаше ѿ во нѣкога монастирскын ѡвщннкъ. ѡвѣлка же внсаща на дрѣвахъ тамо вѣшж, ѿлѣвашж же ѿгово въжѣлѣннє н прѣже врѣменѣ, на снѣденнє двнзашж н. повѣженъ же ѿ во вѣ ѡвѣчунннмь видѣннємь. нбо н красна видѣннємь вѣшж. ѿнеже ѿ во тѣн члвкъ сѣн, н члвчунн въжѣлѣнн распалѣемь, повѣженъ ѿ вѣ вѣи толнко, ѿлко ржкоѡ ѡвѣлко приатн. потомъ же снцевъ вѣтн разжмѣвъ лжкаваго навѣтъ. н</p>	<p>Пишетъ за него кога вѣше ѿднакъ младъ въ ѡградѣ нѣкъ ю. вндѣ ѿвѣлкѣ . н порѣвна мѣ се, н ѣзе ю въ рѣ цѣте сн н рѣ. краснъ вѣше наглѣдъ ѡнъзн плѡдъ н добръ за ѿденїє, детѡ мене ѣмрѣтѣ. товѡ помѣнѣ за адамѡ какъ ѡпадѣ защѡ вѣкъ сн ѡ краснъ плѡдъ, н поглѣда ѡнъзн ѡвѣлка, н фрѡлн ю. н потѣпка ю сѣсѣ нѡсѣте сн. н ѡстѡвн сн самѣ сн закѡнъ, да нѣ вѣкъ сн</p>

¹⁵ Превод на житието на Кирил Скитеполски — изведеният пример се дава по изданието на И. Помяловски, с. 19–20.

Превод на житието на Симеон Метафраст — използвам копия от микрофилми на ръкописи 226 и 442, които ми бяха любезно предоставени от Хилендарската изследователска библиотека, Университет на щата Охайо, САЩ, за което съм много благодарна както на тази институция, така и на Хилендарското братство.

Новобългарска преработка — по изданието на Дьмина 1971, примерът е на с. 159.

Превод на житието на Кирил Скитеполски	Превод на житието на Симеон Метафраст		Новобългарска преработка
	Хил 442	Хил 226	
<p>многoвpaшeньcтвo. нмьже н смeртѣ въ мнрѣ вълѣзе. тѣмже да не ослаблю. нн оупоуцоуѣса бл҃гаго въздържаннѣ. дшбн҃гымь нѣккымь отлажавѣ въздърѣннѣмь. іакоже во плода цвѣтѣ варяіѣтъ. тако н невѣздържаннѣ всего злонравнѣ начало іѣсть. н вольшнмь сѣмьисломѣ помьислѣ оудържавѣ. поверже іавлько на земан. н свонма попраше ногам. попра н снмь н помьислѣ. н оуставн сн ѿтолѣ оуставѣ снцѣ. іакоже до смертнаго днѣ нѣ въкоушатн іавлька. ѿселѣ снлоу сѣвѣшннюю въземѣ. податаше сѣ въздържанню пауе. іакоже зл҃ына ѿгонящю помьислѣ. н сонноуіо възпоуцающю тѣлгостѣ. къ въздържанню же н плѣтнню троужаше сѣ. рекѣше роукама свонма</p>	<p>тѣлоу оукрѣдатн вьноу сладѣсть іакоже лѣсть прѣдлѣжнѣ. тѣже н въ плодѣ крѣтн се змѣіо разоумѣвѣ. н іако оубо н прѣщѣ слѣдѣсть н снѣдѣ нзгнѣше нз рѣта. тѣмѣмн еанкы зл҃ымн нскоуѣснше. Сіа ѿнѣ доврѣ разоумѣвѣ, н іѣношѣскы запрѣтнѣвѣ сѣе сѣмь, поврѣже на земліѣ дѣтѣ іавлько. н ногѣма еанко нмаше поправѣ, попра сѣ іавлькою н желаніѣ. н оун сам҃ыне повѣжѣше нногѣма ѿвезучѣстн. тѣковѣ проуѣе поставн сѣвѣ законѣ, іако въ всѣмь жнвота своѣго врѣменн ннже ѿноудѣ іавлько сѣнѣстн нн чрѣвоу желаніѣ попуѣтнѣтн.</p>	<p>іакоже ѿвѣчан іемѣ іѣ пренно крастѣ. сладѣсть іако лѣсть прѣлагал. тѣже н въ плодѣ крѣтн сѣ зл҃ынѣ разѣмѣвѣ. н како ѣ во н прѣщѣ слѣдѣстнѣ н снѣднѣ нзнѣвшѣ нз рѣта. н еанкымн зл҃ымн покѣ шенн вѣшѣж. снѣ ѣ во ѿнѣ доврѣ разѣмѣвѣ. н крѣпко сѣвѣ самѣ запрѣтнѣвѣ, помѣтаетѣ авн на земліѣ дѣвлько. н ногѣмѣ іакоже дрѣжаше поправѣ, іппраетѣ ѣво сѣ дѣвлькомѣ н въ желѣенне. н іѣже ѿвѣса повѣднѣше, ногамн ѿвргаетѣ. снцевѣ н проуѣ положѣвѣ сѣвѣ законѣ, даже всего жнвота своѣго врѣмѣ. дѣвлько нн мала не вѣкѣ снѣтн.</p>	<p>дѣвлькѣ догдѣ н жнѣвѣ вѣ дѣ.</p>

Литература

- Богдановић 1978 — *Богдановић, Д.* Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара. Т. 1 и Т. 2. Београд, 1978.
- Дьомина 1968 — *Дьомина, Е. И.* Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Т. 1. Филологическое введение в изучение болгарских дамаскинов. С., 1968.
- Дьомина 1971 — *Дьомина, Е. И.* Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Т. 2. Палеографское описание и текст. С., 1971.
- Иванова 1967 — *Иванова, А.* Троянски дамаскин. Български паметник от XVII в. С., 1967.
- Иванова 2003 — *Иванова, Кл.* Преводна литература // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, с. 296–297.
- Иванова 2008 — *Иванова, Кл.* Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. С., 2008.
- Лулейска 2013 — *Лулейска, И.* Текстовете за св. Сава Освещени в славянските ръкописи (начални наблюдения) // Littera et Lingua. 2013, № 3–4. <http://www.slav.unisofia.bg/naum/lilijournal/2013/3–4>.
- Matejić 1992 — *Matejić, P., H. Thomas.* Catalog: Manuscripts on Microform of the Hilandar Research Library (The Ohio State University). Vol. 1. Columbus, Ohio: The Resource Center for Medieval Slavic Studies, OSU, 1992.
- Милетич 1908 — *Милетич, Л.* Копривщенски дамаскин. Новобългарски паметник от XVII в. С., 1908.
- Милетич 1923 — *Милетич, Л.* Свищовски дамаскин. Новобългарски паметник от XVIII в. С., 1923.
- Помяловский 1890 — *Помяловский, И. В.* Житие св. Савы Освященного, составленное св. Кириллом Скифопольским въ древнерусском переводе. Санкт-Петербург, 1890.
- Стоянов, Кодов 1964 — *Стоянов, М., Хр, Кодов.* Опис на славянските ръкописи в Софийската Народна библиотека. Т. 3. С., 1964.
- Христова и др. 1982 — *Христова, Б., Д. Караджова, А. Икономова.* Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България. Своден каталог. Т. I. С., 1982.
- Христова 1996 — *Христова, Б.* Опис на ръкописите на Владислав Граматик. В. Търново, 1996, с. 64–109.